

قوناغین وەرارا بزاقین نەتەوی د ھوزانا کوردی دا

د: کاویران بەرواری

خەلەکا نیکی

چاک و خراب دایە، ل سەر ھەموو ئالی بین ژیا نا کوردان. بەلج ب باوەرامە، ئەف خالین دیار دکەین گرتگرتین و ستراتیزی ترین ھوکارین نافخویی، ھەریمی، جیھانی نە بین بوینە ئاستەنگ دریا دانانا دەولەتا نەتەوی یا کوردستانی دا:

۱- چەندین ھوکارین کەسی، جفاکی، دەرونی، سیاسی، نافخویی، دیروکی، زانستی، وەکی: نەزانین، نەخویندەواری، پاشقەمانا ھزری و ئابوری و جفاکی و روشنبیری و دەقەر و ھوزپەرستی ژ لای قان ھوزانقائین کورد قە ھاتینە دەست نیشان کرن ھەر ھەفت پشکین قی قەکولینی دا.

• ۲- ھلوشان و ھەرفتا کەسایەتیا کەسی کوردستانی دبن باری گرانى داگیرکرنیقە.

۳- نەبۆن، یان لاوازیبا ئایدیولوژیەکا کوردی- کوردستانی دکارو بەرنامین پارتین سیاسی بین کوردستانی دا، ل جە و دەمین پیدقی. ئانکو درست نەبۆنا بزاف و پارتین سەرتاسەری و یەکنەگرتنا بەرنامە و رییاز و سیاسەتا ھیز و کوم و گوروپین چەکداری و سیاسی بین کورد و یەک نەگرتنا بەرژەوھندین بەرپرسی و سەرۆکین کوردان.

۴- دگەل قی ھەمی ھژمارەک زۆر ژ خەلکی مە ھەتا رابەر سەرکردە ژى دەنگەرا دوژمنان دا بکارھاتینە دژی بەرژەوھندین نیشتمانی و نەتەوی.

۵- پاشقەمانا سیاسی، دپلوماسی، ئابوری، وپاشقەقتی.

۶- بکارئینانا چەکەکی ئاسایی، دپلوماسی، و پاشقەقتی.

۷- یەگرتنا حکومەت و دەولەتین ھەریمی دژی ھەر بزاف و ھزرەکا سەرخوہبۆنا نەتەوی.

۸- جیاوازیبا زۆر یا درست بۆی دئاستی سیاسی، دپلوماسی لەشکری، ئابوری، روشنبیری یی کوردین بئەست دگەل داگیرکەری کوردستانی.

۹- ھوکارین جیوپولیتیکی، ژ ھەمیا گرتگرت جی ستراتیزی یی کوردستانی ورۆبار و گاز و کانزائین وئ. درست کرنا جیاوازیبەکا زۆر دناف پینچ

دقی شورشى دا کوردایەتی بو دیاردەیهکا نەتەوی لی ھوین ھەریمی و جیھانی ژ بو قی شورشى دگنجای نەبوون و بەرەوام پیلان گپری بین ھەریمی و نیف نەتەوی دژی وئ دەھاتنە گیران. دسەرشکەستنا شورشى را (۱۹۷۵) ئ چەندین پارت و ھیز و بزاقین، تازە دەرچوون و شورشى پشکەفتی یا گولانی دەست پیکر و پاشی بەکیتی نیشمانی کوردستان و پارتی سوسالیستی کوردستان و پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان درست بوون و تاکو کاروانی خەباتی بەرەوام بکەن(۱).

• ژبلی ھەمی رەنگین خەباتی دباشورئ کوردستانیدا چەندین ھوکار درست بوون تاکو بزاقا رزگاربخوازا کوردی بکەفتە دقوناغەکا تازە دا وەکی، کیمیا باران کرنا حەلەپچە (۱۹۸۸/۱۸/۱۶) ئەنقال (۱۹۸۸) کوچا ملیونی (۱۹۹۱) ژ بلی شەری عیراقی و ئیرانی (۱۹۸۷/۱۹۸۰) و چونا دکویتی دا و گورانکاری بین مەزن بین بەرسایەت و ستراتیزیەتا جیھانی داھاتین. ئەقە تەفەک پالدەر بوون کورد ل باشورئ مەزن بەرەو قوناغەکا تازە بچن. *- ل باکورئ کوردستانی دیاربون و درست بونا پارتی یا کارکەرین کوردستانی ل سالا (۱۹۷۸) ئ پینگاقەکا تازەبوو دبزاقا رزگاربخوازا کوردی دا بگشتی و باکورئ کوردستانی ب تاییەتی. ئەقی ھیزا سیاسی دقا ژ سنورین جوگرافی، سیاسی، دەرونی، جفاکی، دەر باز ببیت بو درست کرنا یەکیتی یا نەتەوی یا تازە لسەر بنگەھکی سیاسی ئایدیولوژی نەتەوہیەتی.(۱)

• بوچی بزاقین کوردان سەرنەکەقتینە؟

دقیت کورد ل بەرسقا قان پرسیان بگەرن، ئەری بوچی بزاقین رزگاربخوازی کوردی سەرنەکەقتینە؟ بوچی کورد نەشپایە ئارمانجین خوین سیاسی ب ھنگیقن؟ بەرسقا قان پرسیان ژى ب کیماتی کتیبەکا (۵۰۰) لاپەری دقیت ئەگەر مە بقیت بنگەھکی ئایدیولوژی سیاسی لوژیکی ژبو دوزا کوردی و گەھشتنا قوناغا سەرخوہبۆنی دانین.

ھەر چەندە دگەلەک جھین قی قەکولینی دا مە ئامەژە ب گەلەک لایەنین

بزاقا نەتەوایەتیا کوردی ژ بو رزگاری و سەرخوہبۆن و دانانا دەولەتی ب چەندین قوناغین گرتگا دەر باز دبیت:

۱- قوناغا بنگەھین دەما ھەست و ھزرا رزگاربوئی دمیشتکی ھوزانقائین نەتەوی دا دەست پی کری... ئەوانا خەلک ھشیار دکر لسەر ھەست و سوزین نیشتمانی- نەتەوی. پاشی ھشیاری و ھزرا نەتەوی خورت بوون، تاکو توفی بزاقین نەتەوایەتی دمیشتکی خەلکی دا ب چین.

۲- لقین و بزاف و شەری چەکداری پشتی ھاتنا ئیسلامی تاکو دگەھیتە بزاف و شورشین میرگەھین کوردی، بتاییەتی ل سەدی نوزدی تاکو سیکا ئیکی ژ سەدی بیستی.

۳- قوناغا پەیدابۆنا کومەل و پارت وریخرواین سیاسی، روشنبیری، جفاکی و پەیدابۆنا بزاقا رۆژنامەقانی و مملانا سیاسی دگەل داگیرکەران. ژ دوماھیا سەدی نوزدی تاکو ژ ناف چۆنا دەولەتا ئوسمانی و نەخشە کیشانەکا تازە بو جیھانی بگشتی و رۆژ ھەلاتا ناقین و کوردستانی ب تاییەتی نەخاسمە پینچ پارچەکرنا کوردستانی رۆلەکی مەزن ھەبوو دخورت کرنا بزاف و شورشین نەتەوہیەتی (۲).

• قوناغا ئازرینا ھزرا نەتەوایەتی و پەیدابۆنا ئایدیولوژی نەتەوی. ئەقە ھوکارەک بوون شورشین تازەتر و ریک و پیک تر دەست پی بکەن دەموو سەدی بیستی دا.

لی دەرئەنجام ددانانا کومارا کوردستانی و شورش ئیلونی دا دەرکەقتن. شورش ئیلونی سنورین ناوچە شکاندن و بوو شورشەک سەرتاسەری بو باشورئ کوردستانی، تیدا تەف گەل و نەتەوہ و دین کوردستانی پشکار بوون.

یەک ژ ھوکارین ھیز و بەرەوامی و خورت بونا شورشى دزقریتە قە بو (سەرۆک مصغفی بارزانی) ژ بەروان مەرجین سەرکردایەتی بین ھیز دکەسیتی یا وی دا. قی شورشى کوردایەتی کرە ھیزترین پالدەری جەماوہری و ھەست و ھزرا نەتەوی ھیزکەت.

بارزانی... نمودجا)، سامی شورش، ط، مطبوعه وزاره التربیه، اربیل، ۲۰۰۱، ص ۷-۶۴-۶۵-۹۶-۹۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۶۰، ۱۶۱-۱۶۷.

• من مهاباد الدامیه الی ضفاف اراس، تألیف: نجف قولی پسیان، ترجمه من الفارسیه

: شوکت شیخ یزدین، ترجمه من الی کوردیه: تیلی امین ط ۲، مطبوعه خبات، دهوک، ۱۹۹۷، ص ۴۷-۳۰۶.

• کونگره‌ی ۹۰ ساله‌ی له دایک بوونی بارزانی یخ نهمر، سه لاهه‌دین، ۱۴-۱۷-۱۹۹۳/۹، ناماده‌کرنا: مومتاز حه‌یده‌ری، نه‌ژاد عزیز سورمی، چاپی به‌که‌م، چاپخانه‌ی خه‌بات، دهوک، ۱۹۹۷، ال ۱۱-۹۲۴.

• الملامح الاساسیه لشخصیه مصطفی بارزانی - القیاده والانسانیه، د. عبدالفتاح علی بوتانی، مطبوعه خه‌بات - دهوک، ۱۹۹۶، ص ۱۱-۳۱.

• ریبازی بزوتنه‌وه‌ی ئازادیخوازی کوردی - هه‌سه‌نگاندنی شورش‌ی ئه‌یلول و به‌رنامه‌ی نویی پارتی دیموکراتی کوردستان (۱۱-۱۵ ئاب ۱۹۷۶)، کونفرانسی پارتی دیموکراتی کوردستان (سرکرده‌ی تاتی).

• البیدیل الثوری فی الحركه التحریریه الی کوردیه، التقرير السیاسی للمؤتمر التاسیسی لحزب الشعب الدیموقراطی الی کوردستانی، قدمه: سامی عبدالرحمن، تموز، ۱۹۸۱، ص ۵-۴۵.

(۱) ژ بو بورقره‌ه‌یا قی باه‌تی و قان بوچونین تازه بنیره:

• له دهوله‌تی راهیبی سوّمه‌ره‌وه به‌ره‌وه شارستانیه‌تی دیموکراسیانه، عه‌بدوللا ئوچ ئالان، وه‌رگیرانا: لوقمان عه‌بدوللا، به‌رگن یه‌کئ و دووی، چاپ دووی، له بلاوکراوه‌کانی مه‌که‌ته‌بی راگه‌یاندنی (پ. ج. د. ک) چاپخانه‌ی رهنج ۲۰۰۴.

• التقرير السیاسی المقدم الی المؤتمر الوکنی الخامس لحزب العمال الی کوردستانی من (۱۵ الی ۱۶ تشرین الیانی ۱۹۹۴).

• رپورتی سیاسی باشووری کوردستان و ئیتراق، له بلاوکراوه‌کانی بزاقی گهل، چاپخانه‌ی (؟)، سال ل ۸۷-۱۰۶.

• کوردی ئازاد ناسنامه‌ی نویی رۆژ هه‌لاتی ناوه‌راسته، عه‌بدوللا ئوچ ئالان - به‌رگیرنامه‌ی ئه‌سینا - له به‌لاوکراوه‌کانی یه‌کیتی رۆشنگه‌ری دیموکراتی، چاپی به‌که‌م، چاپخانه‌ی ئازادی، ۲۰۰۳، ل ۴۳-۶۲.

• أوج ئالان ترکیا والاکراد، یوسف ابراهیم الجهمانی، دار حوران (ت. ۱)، دمشق، ۱۹۹۹، ص ۵۴-۵۸.

فی نه‌ایه القرن التاسع عشر و بده‌یه قرن العشرین، تألیف: جلیل جلیل، ت: باقی نازی، د. وه‌لاتق، که‌ده‌ر، بیروت، لبنان، ۱۹۸۶، ص ۱۳-۱۴.

• الصراع علی کوردستان - المساله الی کوردیه فی العلاقات الدولیه خلال القرن التاسع عشر، تألیف: دن. أ. خالفین، ت: أحمد عسمان ابو بکر، بغداد، ۱۹۶۹، ص ۱۲۶.

• دور الصحافه الی کوردیه فی تطویر الوعی القومي الی کوردی ۱۸۹۸-۱۹۱۸، هوکر طاهر توفیق، الطبعه الاولی، مطبوعه وزاره التربیه، اربیل، ۲۰۰۴، ص ۱۵-۲۰۵.

• کورد و کوردستان، باسیلی نیکیتین، و: خالیدی حسامی (هیدی)، چاپخانه‌ی کوردستان، هه‌ولیر، ۱۹۹۸، ل ۵۵۶-۵۹۹.

• بزوتنه‌وه‌ی سیاسی و رۆشنیبری کورد له کورتایی چه‌رخ‌ی نۆزده‌هه‌مه‌وه تا ناوه‌راستی چه‌رخ‌ی بیست، رهمزی قه‌زان، ل ۲۳-۳۵.

• الاکراد شعبا وقضیه، صلاح بدرالدین، المکتبه التقدیمیه الی کوردیه، رابگه کاوه للثقافه الی کوردیه، بیروت، لبنان، ط، ۱۹۸۷.

۱- ژ بو دریزییا قان شورش و بزاف و پارتین سیاسی و شورشین باشور و رول و که‌سایه‌تی یا بارزانی بنیره:-

• حقائق تاریخیه عن القضیه البارزانیه، محمد البریفکانی، الجیل (جریده یومیه سیاسی جمعه)، کانون الاول، سنه ۱۹۵۳، ص ۱۱-۶۰.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، انتقاچه برزان الاولی - ۱۹۳۱-۱۹۳۲، مسعود البرزانی، کوردستان، کانون الیانی، ۱۹۸۶، ص ۱۱-۶۰.

• البارزانی والحركه - ثوره بارزان ۱۹۴۳-۱۹۴۵، مسعود البرزانی، کوردستان، ۱۹۸۶، ص ۱۳-۱۲۹.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، پوره بارزان ۱۹۴۵-۱۹۵۸، مسعود البرزانی، کوردستان، ۱۹۸۷، ص ۱۲۹-۱۲.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، انتقاچه برزان الاولی - ۱۹۳۱-۱۹۳۲، مسعود البرزانی، کوردستان، کانون الیانی، ۱۹۸۶، ص ۱۱-۶۰.

• البارزانی والحركه - ثوره بارزان ۱۹۴۳-۱۹۴۵، مسعود البرزانی، کوردستان، ۱۹۸۶، ص ۱۳-۱۲۹.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، پوره بارزان ۱۹۴۵-۱۹۵۸، مسعود البرزانی، کوردستان، ۱۹۸۷، ص ۱۲۹-۱۲.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، انتقاچه برزان الاولی - ۱۹۳۱-۱۹۳۲، مسعود البرزانی، کوردستان، کانون الیانی، ۱۹۸۶، ص ۱۱-۶۰.

• البارزانی والحركه التحریریه الی کوردیه، الجزو الثالث، ثوره ایلول ۱۹۶۱-۱۹۷۵، مسعود البرزانی، ط ۲، مطبوعه وزاره التربیه اربیل، ۲۰۰۲، ص ۲۱-۴۳.

• کوردستان والاکراد - الحركه القومیه والزعامه السیاسیه (ادریس

پارچین کوردستانی دا پشتی دابه‌شکرنا وی ژ لایب دینی، سیاسی، روشنیبری، جفاکی، زمان، ئه‌لف و بی، ئابوری... قه.

۱۰- خوه گریدان و پشت به‌ستن ب هیز و شیان و نه‌خشه و پلانین دژمنان قه دگه‌له‌ک شورش و بزاقین خوه‌دا.

۱۱- ساده‌یی و دلپاکی یا کوردان وه‌کو نه‌ته‌وه‌کی خودایی و لبه‌ر چاف نه‌گرتنا خیانه‌ت و پلانین دژمنان.

۱۲- مفا وه‌رنه‌گرتن ژ ده‌لیقین دیروکی و لاوازییا په‌یوه‌ندین دولا‌یه‌نی دگه‌ل ده‌وله‌تین مه‌زن و پاشقه‌مان ژ سیاسیته جیهانی و نه‌ئاماده‌بون و نه‌گه‌هشتتا کوردان ل جه بریاردانا نیف نه‌ته‌وی ل دهم و جهین پیویست.

۱۳- گوهنه‌دانا زانا و روشنیبر و که‌سایه‌تی بین خودان هزرین نه‌ته‌وی و لاواز مانا هه‌ستا نیشتمانی و نه‌ته‌وه‌یی دناف گه‌له‌ک چین و جهین کوردستانی دا.

۱۴- کورد دلپاک و بیانی په‌ریسن زنده‌تر ژ پیویست، ئه‌قه بویه هوکاره‌ک ب ساناهی به‌یلن بیانی لسه‌ر ئاخا وی ئاکنجی ببن وه‌لاتی خوه بده‌ست وانفه به‌رده‌ت...

د ئه‌نجامی قان خالان دا دبیزین دقتی کورد سیاسه‌ت و ستراتیژی‌ه‌کا نه‌ته‌وی - مروّقایه‌تی یا تازه په‌یره‌و بکه‌ن. وه‌کی ئه‌م دبه‌ره‌مه‌ی هژماره‌کا زور یا هوزانقائین کوردال قی پشکی دبیین.

۱- شورش‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد له تورکی یا- هوی - بایه‌خی سوپاسی - چونینی له‌شکر کیش و به‌ریوه‌بردنی، ئیحسان نوری به‌دلیسی ۱۳۴۱ز ۱۹۲۵

رومی. وه‌رگیرانی: جه‌میل رۆژبه‌یانی له تورکی عوسمانلی په‌وه، مگبعه‌ الحریه للکباعه، بغداد، ل ۹.

بو زانین ئیحسان نوری پاشا - ئیحسان نوری بدلیسی - کوری عه‌لی قولی یه. ل سال ۱۸۹۳ز ل بدلیسی ژ دایک بوویه. ئه‌ف کتیبه ل سال ۱۹۲۴ز دانایه و ل چاپخانه‌ی الاستقلال ل به‌غدا ب زمانی تورکی چاپکریه.

ئیحسان ئه‌فسه‌ره‌کی چالاک بوو ل سال ۱۹۱۰ ی کولیا له‌شکرکی تمام کربوو، بو کارین له‌شکرکی چویه یه‌مه‌نی، ئه‌لبانیا و ل سال ۱۹۱۶ ی وه‌کو سیاسی د (کوردستان تعالی جمعیتی) دا کارکریه ل ئه‌لکی بنگه‌هی شوره‌شه‌ک نه‌ته‌وی دانایه... ل سال ۱۹۷۶ز ل ته‌هران چویه به‌ر دلوقانیا خودی ((شورش‌ی نه‌ته‌وه‌یی کورد... ل ۳-۸))

۲- ژ بو دریزییا قان بوچونان و خالین په‌یوه‌ندیدار باه‌تی قه بنیره:-

• نهضه الاکراد الثقافیه القومیه